

НАСТАВНИ ПРЕДМЕТ: СОЦИЈАЛНА ЕКОЛОГИЈА
СТУДИЈСКИ ПРОГРАМ: ВАСПИТАЧИ - ТРЕЋА ГОДИНА
ПРЕДАВАЊЕ ПО РАСПОРЕДУ: УТОРАК, 24.03.2020.
ВРЕМЕ: 9,45-11,15
НАСТАВНИК: Проф. др Јован Базић

10. ЗАШТИТА ЧОВЕКОВЕ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ И ТЕОРИЈЕ ЗАШТИТЕ

Када се говори о заштити животне средине, не мисли се само о њеној заштити у смислу потребе организовања човекове радне делатности тако да она не изазива промене у природи које имају за последицу нарушавање еколошке равнотеже и отежава опстанак човека, пре свега, као биолошког бића у природи. *Заштита животне средине подразумева и предузимање одређених мера ради отклањања последица деловања човека на природу које су већ довеле до нарушавања еколошке равнотеже.* Али, исто тако, заштита животне средине подразумева и предузимање одређених мера да се животна средина учини адекватнијом човековим потребама, човека не само као природног већ и природно-друштвеног бића. Зато се и све чешће, када се говори о решавању еколошких проблема, указује не само на потребу заштите, већ и унапређивања човекове животне средине, тј. и унапређивању њеног квалитета.

У контексту оваквог приступа заштити животне средине, она се може и дефинисати тако да њена дефиниција обухвата и сву њену комплексност. *Заштита животне средине обухвата скуп мера које имају за циљ заштиту човекове животне средине на глобалном и локалном нивоу од нарушавања еколошке равнотеже и отклањања последица те нарушене равнотеже како би се човеку обезбедила животна средина њему примерена као природно-друштвеном бићу.* Оваква дефиниција заштите човекове средине омогућава њену операционализацију и изграђивање и остваривање еколошке политике на међународном и националном нивоу и обухвата све врсте заштите човекове животне средине.

Мере које се предузимају на основу овако схваћене заштите животне средине могу се сврстати у четири групе: правне, техничке, образовно – васпитне и политичке. Ради заштите човекове животне средине доносе се *правни прописи* скоро у свим државама и у међународном праву.

Ти прописи су врло бројни и са различитом правном снагом и могућношћу обезбеђивања њихове примене. *Техничке мере заштите животне средине* предузимају се на основу научних сазнања о односима у екосистемима и могућности отклањања нарушавања еколошке равнотеже, односно њеног очувања у њима. *Образовно – васпитне мере* (у оквиру образовног система и ван њега) предузимају се ради развијања еколошке свести, тј. осећаја одговорности код свих припадника друштва за очување и унапређивање квалитета животне средине. *Политичке мере* се исказују уношењем ставова о потреби заштите човекове животне средине у програме политичких странака и њиховој активности

у политичком животу да се ти ставови остваре у државној организацији и у стварању и активности политичких нестраначких (еколошких) покрета који имају за циљ заштиту и унапређење квалитета животне средине.

2. Размишљања и расправе о односу друштва и природе, као фрагменти општег размишљања о људском свету и природи, досежу у прошлост друштва. Међутим, та размишљања нису била уобличена у посебне мисаоне целине, схватања, посебно нису била уобличена на начин да детаљније разрађују уређивање односа друштва и природе са становишта уређивања човековог делатног односа према природи, тј. програмског конципирања економских и посебно производних процеса. *Такав начин размишљања о теоријском конципирању економских и производних процеса настаје тек од педесетих, и посебно од седамдесетих година двадесетог века.* Она су настала са сазнањем да је деградација животне средине достигла такве размере које угрожавају, и могу у још већој мери, угрозити живот на Земљи, и посебно живот читавог људског рода. Зато се приступило изналагању решења како сачувати еколошку равнотежу у условима развијене и све развијеније човекове моћи (развојем производних снага) у односу према природи.

Теорија о заштити животне средине разликују се како по мери обухвата и излагању сложеног односа у систему човек – друштво – природа тако и по мерама које предлажу за решавање еколошких проблема, од захтева за побољшањем услова рада до захтева за преуређивањем светског економског и политичког система. Тако *Теорија бентамиста* истиче захтеве за побољшањем услова рада, *Теорија малтузијаниства* предлаже контролу рађања у радничким породицама, јер узрок беде у друштву види у високој популацији која не одговара природним законима. *Теорија „Тихо пролеће“* залаже се за ограничавање употребе пестицида на основу научних сазнања. Као резултат деловања „Римског клуба“, тј. у његовим извештајима разрађене су *Теорија граница раста* (глобалне равнотеже – нултог раста), *Теорија органског раста* и *Теорија преображаја међународног поретка*. *Теорија постојаног стања* истиче захтеве за очување енергије, неопходно смањење њене потрошње и максималну штедњу код коришћења енергетских извора. *Теорија нивоа живота* указује да је један од основних услова задовољавања људских потреба квалитет животне средине. *Теорија економског оптимизма* по којој може постојати допуштени ниво загађености животне средине. *Теорија затварања круга* која указује да индекс оштећења животне средине зависи од броја становника, производње и потрошње по становнику и емисије загађивача и указује на облике њеног испољавања. *Теорија постиндустријског доба* која полази од схватања о крају друштвених структура заснованих на индустријској цивилизацији и припремама за постиндустријско друштво. *Теорија географског приступа* по којој „геоеколошки“ приступ пружа повољна решења за искоришћавање природних ресурса заштите животне средине. *Теорија децентрализације друштвеног система* истиче захтев за стварањем облика друштвеног живота у којима појединац није лишен своје околине и *Теорија концептуалног модела биосфере* (која настоји да изнађе глобални математички модел који би помогао у организацији и управљању заштитом животне средине).

Теорије о заштити животне средине настајале су, и настају, како је већ указано, под утицајем како здраворазумског тако и научног сазнања о недопустивој деградацији животне средине. Али, *оне су настале и у одређеним друштвеним условима у којима су постојали и различити интереси друштвених слојева и политичких и економских кругова у решавању еколошких проблема*. Све те околности нису могле да не утичу на стварање ових теорија, и на однос према њима у конципирању и остваривању еколошке политике у појединим државама и у међународним односима.

3. У савременом друштву, у развијеним, и у неразвијеним његовим деловима теоријаска разматрања о заштити човекове животне средине, преламају се и кроз поимање новог конфликта који се изражава и у социјално-еколошком домену. *У овом смислу се указије да се глобални конфликти све више изражавају као проблем стварних могућности оптерећења природе и човекових жеља за напретком и развојем и лоцирани су у односу научно техничке рационалности и биолошког реалитета*. Али, угрожавање основних услова на земљи праћено је и стварањем могућности да се то угрожавање избегне тј. да се спречи његово наступање. Међутим, решавање еколошких проблема не зависи, и неће зависити, само од људског сазнања само о њима и од техничких могућности за њихово решавање, већ зависи, и зависиће, и од система вредности и вредносне оријентације, и места потребе за решавањем еколошких проблема у њима.

У контексту оваквог приступа теоријском промишљању (и решавању) еколошких проблема, у социолошким разматрањима о савременом друштву *актуелизовано је питање еколошких потреба, тј. потребе за заштитом човекове природне средине*. Актуелизовање еколошких потреба довело је до нове етапе у развоју система потреба, до промена у односима основних потреба и у хијерархији потреба. Наиме, *у рангирању потреба, еколошке потребе дошле су у ред основних потреба*, одмах после потреба за задовољење основних материјалних потреба у оствареном животном стандарду на одређено, релативно високом нивоу.

Актуелизација еколошких потреба и њихово сврставање у основне потребе човека настаје као последица сазнања да научно технички развој ако се остварује без одређене контроле друштва може довести до угрожавања не само организма човека, нарушавања односа у биосфери, већ и до уништења друштва уопште. *Зато савремени приступи у разматрању светског еволуционог процеса, указује на потребу коеволуције друштва и биосфере као неопходног услова очувања човека на планети Земљи*. Такав развој је могућ само ако се успостави опште планетарна научно техничка политика, која ће полазити и од сазнања да је данас човечанство, на одређен начин уједињено, да постоји друштво као општељудска заједница чији однос према, и са, природом, захтева нов начин истраживања и теоријског промишљања.

11. СОЦИОЛОШКИ АСПЕКТ ЗАШТИТЕ ЧОВЕКОВЕ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

Човечанство је по први пут у својој историји уједињено. Наиме оно је било разједињено у велики број друштава која дуго нису знала једно за постојање других, а она која су имала то сазнање о постојању и других друштава са тим друштвима су се налазила најчешће у односима не сарадње већ сукоба. *Савремено човечанство постаје све јединственије, тако да се говори о уједињавању свих друштава у једно друштво.* Истина, како се указује, ово уједињавање иде и противречним путем, али „несумњиво је да су садашња друштва у оквиру човечанства много зависнија једна од других, него што је то икад до сада био случај. Међутим, ово јединство друштва није хомогено по циљевима и интересима које имају поједина друштва, која су организована као државе. Та међусобна повезаност друштва нарочито је појачана од седамдесетих година са процесом глобализације којим се ствара јединствено економско, политичко и културно пространство на нашој планети, које се показује као „светско друштво“, али са доста противречности. *Постоје супротности између појединих друштава (држава) које имају различите облике и интензитет.* Оне настају, пре свега, због различитих економских интереса, али и различитих друштвено – економских и уопште различитих цивилизацијских околности и услова у којима су се поједина друштва развијала. Али постоје и одређена питања у развоју савременог (овако уједињеног човечанства) чије решавање представља интерес свих друштава, и у њиховом решавању захтева ангажовање свих друштава.

Глобалним проблемима савременог друштва називају се они проблеми који произилазе из својеврсног уједињавања свих друштава у једно друштво – уједињено човечанство. Решавање тих проблема је претпоставка опстанка човечанства као људске заједнице што захтева и претпоставља ангажовање свих друштава – друштава као људске заједнице. *Један од таквих проблема је и заштита животне средине, очување еколошке равнотеже на планети, а то значи, решавање савремених еколошких проблема.* Јер, како је научно доказано и прихваћено сазнање, људски опстанак на Земљи зависи од живота хиљаду врста биљака, животиња и микроорганизама, физичких и хемијских процеса у атмосфери, океанима и слаткој води. *Све то постоји у једном природном еколошком поретку, о коме човек у односу према природи мора водити рачуна, ако жели „да не посече грану на којој стоји“.* У контексту оваквог сазнања поставља се и питање новог промишљања појмова као што су економски раст, друштвени прогрес и схватања о способности да је развојем технологије могуће решити све, па и глобалне проблеме савременог друштва, посебно оне који се манифестују као еколошки проблеми.

Уједињавање човечанства и појава глобалних проблема, а посебно еколошких проблема (као глобалних проблема) траже ново теоријско промишљање односа друштва и природе. Наиме, социологија као наука о најопштијим законитостима настанка, структуре и развоја људског друштва, те законитости је формулисала уопштавајући сазнања о појединим друштвима. У том прилазу је разматрала и однос друштва и природе. Међутим, данас су сва конкретна друштва, на један или други начин, уједињена у друштву уопште, која се налази у односу према (и ка) планети Земљи као јединствена реалност. *Зато сада постоји међуутицај, па и међузависност у развоју појединих друштава, која има безброј*

нијанси. Свако од тих друштава има одређен однос према непосредној природној околини, зна да такав однос имају и остала друштва, и да се сва односе, према деловима једне целине који су међусобно повезани и недељиви без штетних последица по опстанак људског рода на земљи. *У овом контексту социологија треба да промишља не само однос друштва и природе, већ и однос појединих друштава према природној средини, као и њихов однос према другим друштвима, према друштву уопште.* У оваквом приступу настаје и ново социолошко поимање и промишљање људске заједнице, али и ново промишљање етичких норми, као основа човечности у заједници. Наиме, са новим социолошким промишљањем карактера односа друштва и природе, настаје потреба и за новим етичким нормама.

2. Јединственост Земље као носиоца система живота и као оквира живота човек тражи афирмацију нових принципа живота у заједничком свету. Амерички есејиста *Џонатан Шел*, у својој књизи *Судбина Земље* посебно указује на два таква принципа. *Први принцип* темељи се на заједничкој љубави свих људи према животу на Земљи и сазнању о угрожености тог живота људском рушилачком снагом, и тражи поштовање рођених и нерођених људских бића. *Други принцип* тражи поштовање Земље, тј. одношење према њој као према основи људског (и сваког) живота, коју нема право нико да уништи. Ових принципа савремено човечанство треба да се придржава у сваком односу према природи јер ни једно поколење пре овог савременог није било у могућности да уништи услове живота на Земљи. Зато нас та могућност присиљава да „пред свој живот поставимо коренито нова питања – како указује Шел – од којих најдаље сеже питање: шта за нас значе ти нерођени људи од којих већину не бисмо видели чак ни кад би се родили? Пре нас никоме ни на памет није падало да постави такво питање, јер пре нашега још ни једно поколење није држало у рукама живот и смрт целе наше врсте...“

Значи, између очувања људског рода и људског друштва и заштите Земље као оквира живота човека и друштва постоје специфичне везе које имају своје облике испољавања и своје законитости развоја. *Откривање тих веза и сазнавање законитости њиховог развоја битне су претпоставке човековог рационалног односа према природи коју треба да обезбеди очување еколошке равнотеже у човековом екосистему уз сталан развој производних снага и хуманизације друштвених односа и положаја човека у његовој животној средини.* Јер како су показала нова научна промишљања односа друштва и природе „друштвени развој има границе које мање зависе од људских способности да се неконтролисано разматрају, а више од оних које одређује природна средина према којој људи морају да прилагођавају своје начине производње, број становника и начин живота уопште, да природа условљава друштвени развитак и одређује му границе и правце кретања, које људи морају да поштују ако не желе да доживе самоуништење.“

Међутим, у овом смислу, рационалан однос друштва према природи не може бити обезбеђен само акцијом уског слоја људи који, у мањој или већој мери, одређују токове друштвеног развоја и „уређују“ односе друштва и природе. *Рационалан однос друштва према природи захтева промену у понашању милиона људи који, на један или други начин, учествују у „присвајању“ природе.* Јер, како указује песник Мирослав Антић, загађивачи у

природи су резултат загађивања у људима. „Ако човеку –каже он – недостаје култура живљења, која није смештена у његовој околини него у његовој свести, сигурно је да се ово сулудо уништавање природне средине у којој живимо, а које нам не намеће само наша технолошка цивилизација него и наше васпитање – неће моћи да заустави“.

3. У сложенем комплексу глобалних проблема савременог човечанства, који представљају концентрисани израз сложености социјалног и духовног развоја наше цивилизације, и чије решавање захтева удружене напоре целог човечанства, значајно место заузима, као глобални проблем, *заштита човекове околине. Решавање овог проблема уско је повезано са решавањем других глобалних проблема савременог човечанства, а пре свега са проблемима као што су: рационално и комплексно коришћење природних ресурса; вођење активне демографске политике; оживљавање међународне сарадње у области научних истраживања и коришћења достигнућа научно техничке револуције за добробит човечанства.* У ствари, глобални проблеми савременог човечанства показују, поред осталог и, да је савремено друштво, друштво у коме се први пут у историји човечанство сједињује у једно друштво. То сједињавање човечанства у једно друштво захтева и ново промишљање односа друштва и природе у социологији и у том контексту теоријско промишљање и решавање глобалних проблема.

Свест о еколошкој кризи као глобалном проблему савременог човечанства, која се често испољава у локалним и интернационалним оквирима, развијала се постепено. У почетку, у време раног суочавања са проблемима еколошке кризе, преовладало је схватање да се ти проблеми могу решавати лако – уважавањем сазнања екологије и применом одговарајуће технике и технологије, уз истовремено напуштање штетних поступака. *Међутим, временом је постало јасно да решавање еколошких проблема није лако.* Постало је јасно да надзор над феноменом еколошке кризе не лежи само у домену еколошких сазнања и техничко-технолошких решења, и у домену воље изолованих субјеката, социјална, економска и политичка констелација савременог света битно условљава могућности и методе обуздавања негативних дејстава на животну средину, и представља комплексни скуп фундаменталних индиректних чинилаца еколошке кризе.

Упоредо са развојем свести о сложености и тешкоћама решавања еколошких проблема расла је и свест о томе да еколошка проблематика не познаје рационалне границе. *Све је шире прихватано сазнање да се угрожавање човекове средине (било да су у питању речни токови, мора, велики океан, атмосфера, тле или храна) не задржава у границама једне државе или групе држава, већ се распростире на основу својих законитости.* Наиме, „угрожавање човекове средине које настаје загађавањем материје у једном локалитету, у једној земљи, и њихови ефекти, изазвани појединачним дејством или сједињени са другим загађујућим материјалима, утичу на средину у другим земљама. Многи загађивачи угрожавају средину не само у непосредној околини свог извора, него стотинама и хиљадама километара удаљених од њега, односно од земље из које потичу, у ствари са модернизацијом ризик нарушавања еколошке равнотеже добија глобални карактер. Наиме ризик модернизације поседује „иманентну тенденцију ка глобализацији. Универзалност

опасности прати индустријску производњу, независно од места где се они продукују: ланци исхране практично повезују сваког са сваким на Земљи. Они се провлаче испод граница.“ Индустријски ризици уништавања немају никаквог обзира према друштвеним границама, тако да се националности кретања штетних материја не може више прићи појединачним националним напорима. Зато је за решавање еколошких проблема ради заштите животне средине потребна сарадња између држава, не само на регионалном већ и на глобалном, светском, нивоу. Потребно је да људи као једна од врста живих бића предузму одговорност за очување сигурности на планети Земљи, за очување константне равнотеже енергетских материјалних токова, јер од њих зависи колико ће свој лични век и век свог рода продужити и улепшати. То је одговорност за очување животне средине како живот у будућности не би био драстично угрожен. У овом смислу се „већ говори не само о међусобном уважавању међу савременицима, већ и о брзи за благостање будућих поколења, о очувању биосфере као 'заједничког дома' у коме живимо ми заједно са мноштвом других живих бића.“ У ствари, ради се о промени квалитетне промене односа природе и друштва, који је оствариван развојем техносфере нарочито у двадесетом веку, и успостављању нових односа њихове међузависности засноване на сазнању негативним последицама развоја науке и технике у нужности отклањања тих последица.

ВАЖНЕ НАПОМЕНЕ:

- Радите све оне теме које сте добили раније на предавањима и како завршавате, то ми шаљите мејлом.
- Сви који буду заинтересовани за нове теме нека ми се јаве мејлом.
- Такође, све док не почне настава, ја ћу вам слати предавања за по два испитна питања и то треба учити.